

Malik Badri*

SAVJETOVANJE I PSIHOTERAPIJA IZ ISLAMSKE PERSPEKTIVE – DA LI SU SAVJETOVANJE I PSIHOTERAPIJA JEDNA ILI DVIJE RAZLIČITE OBLASTI?

Govoreći o savjetovanju i psihoterapiji na Zapadu, mi zapravo govorimo o jednoj specijalizaciji. “Ničija zemlja” između granica savjetovanja, kao specijalizacije pedagoga i psihologa, koji nude uputu normalnim ljudima i studentima sa blagim emocionalnim i problemima pri učenju, uglavnom primjenjivanog u odgojnim ustanovama, te psihoterapije, kao profesije stručnjaka u kliničkoj psihologiji i psihoanalizi, uglavnom primjenjivane u klinikama i bolnicama, već je toliko sužena da se u mnogim suvremenim djelima savjetovanje i psihoterapija tretiraju kao jedan predmet.

* Dr. Malik Badri je redovni profesor Međunarodnog instituta za islamsku misao i civilizaciju (ISTAC), Kuala Lumpur, Malezija.

Moderni udžbenici o savjetodavnoj psihologiji sadrže poglavlja o terapijskim relacijama baziranim na psihoanalitičkoj, bihevioralnoj i kognitivnoj grupnoj terapiji i drugim temama koje su prije bile jedina oblast kliničke psihologije i psihoterapije. S druge strane, u knjigama kliničke psihologije naći ćemo područja kao što su: napredovanje u karijeri, terapije koje su usmjerene ka klijentu i druge humanističke terapije koje su nekad bile “vlasništvo” savjetodavne psihologije.

Naprimjer, Richie Herink izdao je veliki priručnik o psihoterapiji koji sadrži naslove kao što su: *Zajedničko porodično savjetovanje*, *Integralno savjetovanje* i *Korektivno savjetovanje*.¹ Jedan od glavnih razloga koji je doprinio ovom stapanju je pojava novih, veoma uspješnih područja promjene ponašanja i kognitivne terapije koja su medicinski model Frojdove (Freud) psihoanalize učinila zastarjelom psihološkom i psihijatrijskom investicijom.

Frojd je psihoanalizu smatrao hirurgom nesvjesnih kompleksa i konflikata koji su, po njemu, stvarni uzroci abnormalnog ponašanja na način jako sličan skrivenoj patologiji mikroba i tumora u ljudskom tijelu. Putem laboratorijskih istraživanja specijalisti iz oblasti medicine mogu otkriti mikrobe i tumore koji su odgovorni za simptome kod pacijenta. Oni ne liječe direktno same simptome nego radije liječe te skrivene uzroke. Slijedeći ovaj medicinski model, psihoanalitičar neće liječiti psihološke simptome direktno, nego će otkrivati te nesvjesne skrivene uzroke. Rješavanjem ovih uzroka, simptomi pacijenta trebali bi biti olakšani. Slijedeći ovaj medicinski model, psihoanalitičari su vjerovali da direktno simptomatsko tretiranje psiholoških simptoma neće biti uspješno budući da će neriješeni nesvjesni kompleksi razviti nove, drugačije simptome. Ovo je nepotvrđena koncepcija simptomatske zamjene. Oni smatraju ljudske psihološke simptome vulkanom. Niko ga ne može zaustaviti zatvaranjem njegovih usta što bljuju vatru.

¹ R. Herink, *The Psychotherapy Handbook* (New York: Meridian Books, 1980.).

Čak ako i uspijete u ovoj pretpostavljenoj avanturi, unutrašnji pritisak izbit će na drugom, slabijem području Zemljine kore.

Dugo vremena gotovo sve vrste psiholoških terapija na Zapadu slijedile su ovaj dinamično orijentisani Frojdov pristup, na taj način dajući psihoterapiji medicinsko psihijatrijsku aromu. To je prouzrokovalo da se savjetovanje razvije kao odvojena, mada vezana, specijalizacija, koja je uglavnom primjenjivala stručne savjete i savjete o karijeri te Rogerovu (Roger) klijent–centriranu terapiju. Međutim, psihoanaliza i sve psihoanalitički orijentisane škole psihoterapije potvrdile su mizerni neuspjeh, a mnogo terapeuta bilo je razočarano njome. Ovo je navelo psihologa Eysencka² da eksperimentalno testira djelovanje ovih terapija. Rezultati su bili iznenađujući čak i za Frojdove intelektualne neprijatelje. Kad su napreci pacijenata koji su primali psihoanalitički orijentisane terapije bili upoređeni sa sličnim pacijentima koji nisu primali nikakvu terapiju, nije bilo nikakve razlike između dvije grupe. Eksperiment je bio ponovljen nekoliko puta uz korištenje različitih uzoraka, ali je rezultat uvijek bio “bez razlike”. U jednom slučaju oni koji nisu primali terapiju nikako bili su znatno bolje.

Bihevioralna terapija procvala je u kasnim pedesetim i ranim šezdesetim, i od tada je počela biti mnogo efikasnija zamjena za psihoanalizu, a mnogi pacijenti koji su proveli puno godina trpeći sa psiho-varljivom, neplodnom Frojdovom terapijom, bili su u stanju postići izlječenje ili veliki napredak tokom mnogo kraćeg vremena. Bihevioralna terapija, sa direktnim i uspješnim napadom na psihološke simptome, bez doticanja tzv. nesvjesnih konflikata i bez pronalaženja dinamički pretpostavljenih simptomskih zamjena, zapravo je promijenila lice zapadne psihološke terapije. Ovo se pokazalo posebno učinkovitim sa poremećajima kao što su fobije, opsesivne nervoze i seksualne disfunkcije.

² H. J. Eysenck, *The effects of psychotherapy: An evaluation*, in: *Journal of consulting psychology* 16 (1952.), str. 319-24.

Zatim je došla kognitivna terapija unutar konteksta kognitivne revolucije u modernoj psihologiji. Ljudska svijest bila je uspostavljena kao stvarni određivač ponašanja, a naglasak je bio stavljen na mijenjanje spoznaje pacijenta da bi se tretiralo njegovo neprilagođeno ponašanje. Stoga su obje, biheviornalna modifikacija i kognitivna terapija, odbacile medicinski model dajući prednost jednostavnoj paradigmi teorije učenja i kognitivne psihologije. Ova revolucija ustvari je bila glavni razlog zbog čega se savjetodavna psihologija našla u situaciji da koristi isti jezik kao i reformisana psihoterapija. Poremećaji poput fobija, zbog kojih su pacijenti prije bili upućivani psihijatrima i psihoanalitičarima, sada su tretirani metodama baziranim na učenju koje koristi nagrađivanje, kažnjavanje i mijenjanje mišljenja i spoznaje kod unesrećenih osoba. Učitelji, odgajatelji i savjetodavci sve su vrijeme koristili ove metode i pritome nisu naišli na poteškoće u usavršavanju svojih tehnika. Ironično, oni koji su mogli zapasti u veće poteškoće zbog prihvatanja i usavršavanja biheviornalne i kognitivne terapije ustvari su klinički psiholozi koji provode veći dio svoje specijalizacije i prakse sa zastarjelim psihodinamičnim terapijama.

Sada ćemo se vratiti glavnoj temi ovog članka.

Šta podrazumijevamo pod “islamskim” savjetovanjem i psihoterapijom?

Prije nego razmotrimo očekivani uspjeh u primjeni islamskog savjetovanja i psihoterapije, trebali bismo prvo imati jasnu koncepciju o tome šta mi ustvari podrazumijevamo pod terminom “islamsko” i na koje načine se ono razlikuje od zapadnog savjetovanja i psihoterapije. Ovo je zahtjev koji je lakše postaviti nego ispuniti, međutim bilo bi daleko praktičnije razmotriti karakteristične osobine zapadnog savjetovanja i psihoterapije da bismo potom iznijeli suprotne osobine naših predloženih islamskih terapeutskih praksi.

Sekularne karakteristike zapadnog savjetovanja i psihoterapije: islamska kritika

1. Moderno savjetovanje i psihoterapija bazirane su na antireligioznoj materijalnoj filozofiji.

Historija nam kaže da će, bez objavljene božanske Upute, ekstremi u socijalnom i etičkom ponašanju uvijek rezultirati osvetničkim antagonističkim mjerama. Religiozna historija Evrope jasno pokazuje da je Crkva bila ekstremna u svojim socijalnim i moralnim stavovima i postupcima. Od pada Rimskog carstva do 15. stoljeća crkvene vlasti tjerale su hiljade Evropljana da priznaju da su imali seksualne odnose sa đavlom. Nakon priznanja, bili su javno živi spaljivani. Cjelokupna sela u Švicarskoj i južnoj Njemačkoj bila su istrebljivana na ovakav nemilosrdan način.³

Na sličan način, Crkva je progonila i ubijala znanstvenike i mislioce koji su ispoljavali ideje i teorije oprečne njihovim sankcioniranim uvjerenjima. Osveta protiv ovakve prakse bila je jednako ekstremna. Renesansa je došla sa eksplozivnom anti-crkvenom i antireligijskom žestinom koja je gurnula klatno do krajnje sekularizacije, seksualne revolucije i "oslobađanja" zapadnog čovjeka od svih svetih ili duhovnih autoriteta. Smatralo se da je ovo jedini način da se pokrene naučna revolucija i njeno oslobođeno sekularno društvo. Zapad je imao zadatak da svrgne s vlasti Crkvu e da bi umjesto nje krunisao novu religiju "naučne desanktifikacije". U ovoj novoj, sekularnoj religiji, nauka i tehnologija novi su apstraktni bog, a bijeli čovjek sin je toga boga. Razvoj različitih nauka, nekim svojim eksplozivnim teorijama o kosmosu i ljudskom životu, koje su bile u neslozi sa dugostojećim crkvenim vjеровanjima, imao je ogroman utjecaj na zapadne religije, npr. Kopernikova revolucija i Darwinova evolucija. Međutim, iznenadno gubljenje dugostojećih crkvenih moralnih i filozofskih stega

³ I. G. Sarason & B. R. Sarason, *Abnormal Psychology*; (Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1987.).

zahtijevati će novu moralnu filozofiju, novu psihologiju i novu sliku zapadnog čovjeka o samome sebi. Zapadna filozofija i psihologija efikasno su postigle ovaj cilj.

Prva i najvažnija uloga filozofije, psihologije i drugih disciplina bila je da oslobodi zapadnog čovjeka od moralne i intelektualne crkvene tiranije. Kako kršćanska dogma fanatično naglašava da je čovjek rođen s grijehom, da je seks zlo, da je čovjek odgovoran za sve što uradi ili čak pomisli unutar tame njegovog unutrašnjeg bića, da se spas može postići samo slijepim slijedenjem strogih, nepopustljivih crkvenih naredbi i njenih filozofskih i “naučnih” učenja čak i kad razum i iskustvo ne uspijevaju da ih podrže, potrebna promjena bila je ništa manje nego antireligijska revolucija. To je revolucija koja ima svoje mučenike među znanstvenicima koji su priznali da su imali seksualne odnose sa đavolom ili onima koji su prakticirali sodomiju i blud. Mnogi među njima bili su živi spaljeni, dajući tako seksualnoj, racionalnoj i intelektualnoj slobodi zajednički poticaj.

S obzirom na to da je Crkva svoju vlast izvela iz kršćanske svetosti i svoje dugotrajne paske nad srcima i mozgovima zapadnih društava, jedini revolucionarni način da se to izmijeni bio je da se u potpunosti razruši ta svetost. Ovo je bila uloga koja je bila namijenjena sekularizaciji. Kao što ju je definisao Al-Attas u svojoj, poznatoj, knjizi “*Islam i sekularizam*”⁴, u kojoj je citirao dva poznata evropska filozofa teologije, sekularizacija je oslobađanje čovjeka “prvo od religijske pa onda od metafizičke kontrole nad njegovim razumom i jezikom”, tj. “oslobađanje svijeta od religijskog i tzv. religijskog razumijevanja samoga sebe, odbacivanje svih zatvorenih pogleda na svijet, *rušenje svih natprirodnih mitova i svetih simbola (...)*”.

Zapadni filozofi, pjesnici, društveni znanstvenici i umjetnici 19. stoljeća označili su ovu novu eru kao eru u kojoj religija treba biti

⁴ Syed Muhammad Naquib al-Attas, *Islam and Secularism* (Kuala Lumpur: ISTAC, 1993.), str. 17.

izbačena a nauka krunisana kao nova religija, religija prosvjetiteljstva, nova religija za emancipirano napredno zapadno društvo u kojem kršćanstvo treba biti proglašeno mrtvim te se nikakva svetost ne bi trebala poistovjećivati ni sa kakvim moralnim ili etičkim kodeksom.⁵ Ako ne postoji posebno poštovanje prema bilo kojim vrijednostima, onda je čovjeku data potpuna odgovornost odlučivanja o vlastitoj moralnosti. A kako, padom zapadne religije, nijedan etički kodeks nije prihvaćen kao stalan za sva vremena i prostore, bilo je sigurno da će sekularizacija postati filozofija etičkog relativizma u kojem termini “grešnost”, “zlo”, “bogohuljenje”, “krivovjerje” ili “zastranjivanje” ostaju značenja izvan kulture ili, čak, “kulturološki slijepi”. Nije potrebno naglašavati ogroman utjecaj ovog novog morala i filozofije života na razvoj psihologije uopće, a i savjetovanja i psihoterapije zasebno. Dr. Scott Peck, jedan od najpoznatijih američkih psihijatara i autor bestseler “The Road Less Travelled” (Cesta kojom rijetki idu), izlaže pretpostavke modernih psihoterapeuta o religiji i vjerovanju u Boga u nekoliko kritičkih i objelodanjujućih kratkih pitanja. On kaže: Da li je vjerovanje u Boga bolest? Da li je to manifestacija prenošenja – koncepcija naših roditelja (...)? ili, drugim riječima rečeno, da li je takvo vjerovanje vid primitivnog ili dječijeg razmišljanja koje bi mi trebali prevazići dok tragamo za višim stupnjevima spoznaje i zrelosti?⁶

Takvim odbijanjem religije zapadni modernizam dovodi sam sebe u stvarnu dilemu. Zapadnjaci ne žele biti okorjeli ateisti, izjavljivati da ne postoji Bog Koji se obožava i Koji može kazniti ili nagraditi. U isto vrijeme, Bog i religija usko su povezani u njihovim mislima sa Crkvom i njenom ružnom prošlošću te njenim porazom koji je njima donio slobodu i novog boga nauke i tehnologije. Zato, oni hoće da imaju nemoćnoga boga “u kojeg oni vjeruju”, kao što tvrdi novčanica

⁵ Ibid.

⁶ M. S. Peck, *The Road Less Travelled* (Essec, U. K.: Arrow Publishers, 1990.), str. 221.

američkog dolara, boga koji se ne miješa u njihov novi, sekularizovani moral, boga koji se ne protivi ako ljudi koje je on stvorio, ne prihvate njega kao njihovog stvarnog tvorca i ne pokoravaju se njegovim naredbama ili, pak, obožavaju sebe same ili novog sekularnog boga tehnologije umjesto njega. To je pojam Aristotelovog boga, koji je stvorio svemir kao njegov prvi pokretač, pa zatim ostavio (svoja) stvorenja nepraćena da bi razmišljao svojom vječnom božanskom mišlju. On se ne miješa u konkretne čovjekove probleme, griješio on ili ne, bolestan patio ili uživao u zdravlju.

Islamska kritika antireligijske sekularne pozicije zapadnog savjetovanja i psihoterapije

Da bi se prakticirala psihoterapija u društvu koje je izgubilo vjeru u svoje religijske institucije, društvu koje je proganjano ružnom religijskom prošlošću inkvizicije i spaljivanja stotina hiljada nevinih žrtava, društvu koje je bilo u stanju da napreduje tek kad je odbacilo religiju, u takvom društvu razumljivo je da savjetodavcu i terapeutu treba dati savjet da se drže podalje od sramnih religioznih naslova i da slijede sekularnu moralnu putanju nadmoćne većine.

To što neko ne može shvatiti jeste zapravo zašto savjetodavci i psihoterapeuti muslimani smeteno oponašaju ove materijalističke sekularne pojmove u svojim postupcima kad rade sa svojim pacijentima muslimanima. Jako je teško pronaći zapadnjaka koji ima apsolutnu vjeru u Boga kao Jednog, Jedinog, Svemoćnog Stvaraoca svemira, Vječnog, Apsolutnog, Koji nije rodio niti je rođen, Onoga Koji zna tajne i unutrašnje misli Svojih stvorenja, Onoga Koji zna kad svaki suhi list otpadne ili kad svaka sjemenka proklija u tami zemlje, Onoga Jedinog Koji stvarno kažnjava i nagrađuje na Ovome i Budućem svijetu.

S druge strane, onaj ko bi htio pronaći pravog ateistu u muslimanskom svijetu, bio bi sličan onome koji traži iglu u plastu sijena. Prije par godina bilo je dokumentovano da se čak i marksisti i komunisti u arapskim zemljama striktno pridržavaju posta u mjesecu ramazanu i

učestvuju u svim muslimanskim tradicijama u svojim pojedinačnim društvima. To je zbog toga što islam, zapravo, nije religija sa uskim pogledom na svijet. To je način života sa svojim sveobuhvatnim pogledom na svijet u kojem duhovno međusobno djeluje sa ekonomskim, socijalnim, psihološkim i svim ostalim aspektima života.

Tako bi moderni savjetodavac musliman trebao biti svjestan da je ovo cjelokupno pitanje sekularizacije prilično strano muslimanskim društvima. Tokom svoje historije muslimani nisu iskusili crkvenu moralnu diktaturu ni barbarska smaknuća inkvizicije. Čak je i pojam božanske naknade i kazne predstavljen najoptimističnijim, milostivim i racionalnim pojmovima. Časni Kur'an jasno kaže da je Božija kazna na Ovom svijetu namijenjena da suzbije buduće teže bolove i agonije i da primora grešnika da se pokaje i postigne Božiji oprost.

"I Mi ćemo učiniti da blažu kaznu iskuse, prije one najveće, ne bi li se pokajali." (Sura As-Sedžda, ajet 21)

Isto tako, i ljudska patnja je kušnja od Boga s ciljem brisanja grijeha i uzdignuća duhovne strane kod osobe koja pati, kao što je Vjerovjesnik, s. a. v. s., rekao: *"Musliman uvijek ima nagradu od Boga čak i za najmanju pretrpljenu bol, pa bio to makar i ubod trna."* (Buharija)

Ovakva vjerovanja duboko su ukorijenjena u srcima i mislima klijenata i pacijenata muslimana i, prema tome, da bi specijalist težio uspješnom savjetovanju i plodnoj psihoterapiji, on mora iskoristiti ovaj utjecajni duhovni poziv. Nikad nisam izbjegavao diskusije o religioznim pitanjima sa svojim pacijentima i tzv. pacijentima, i tokom moje tri godine prakse u muslimanskim zemljama od Maroka do Malezije nisam naišao na klijenta koji se nije okoristio na jedan ili drugi način mojom islamski orijentisanom sesijom. Došao sam do čvrstog uvjerenja da se najveći dio krivnje koju pacijenti muslimani osjećaju odnosi na vezu sa Allahom, dž. š. Veći dio njih počinio je, ili misli da je počinio, neke ozbiljne grijeha koji prouzrokuju ogromnu krivnju i grižnju savjesti popraćenu brigom i strahom od Božije kazne na Ovom i Budućem svijetu.

U takvim slučajevima, ja na početku vrlo nježno dotaknem ove religiozne aspekte, a kako sesija teče, otkrivam kako moji pacijenti bolno, a ponekad i sa suzama, priznaju krivnju i strah od Božije kazne.

Većina ovakvih pacijenata potječe iz porodica koje djecu odgajaju sa strogom vjerom u Boga, ali sa preuveličanom sviješću o Njegovoj kazni. Božija ljubav i Njegova milost u velikoj su mjeri zasjenjeni u njihovom odnosu ka Bogu. Otkrio sam da takvi pacijenti drastično napreduju onda kad terapeut ispravi njihovu neuravnoteženu spoznaju. Samo zamislite šta bi se desilo kad bi terapeut izbjegao razgovor o njihovim duhovnim spoznajama i religioznim vjerovanjima! Šta bi se desilo sa njima kad bi on jednostavno slijedio američki udžbenik da im pomogne da postignu aktualizaciju na materijalistički način, ili da im jednostavno da lijekove narkotike, kao što većina psihijatar radi?! Njihove patnje mogu biti smanjene prijateljskim nastupom terapeuta ili hipnotičkim narkoticima datim od strane psihijatra, ali nestankom toga, stvarni problem još uvijek će biti prisutan a krivnja, depresija i zabrinutost mogu se povratiti pojačanom žestinom. “Ja sam već bio kod doktora, ili savjetodavca, ali mi nije mogao pomoći. Nema potrebe da tražim dalju pomoć. Ja sam upropašten!” Ovo bi bila neka od njihovih pesimističkih misli kad shvate da su pogriješili. Islamski orijentisani pristup, međutim, ide ka korijenu problema. Povremeno, ova islamska terapija može donijeti drastične rezultate u nekoliko sesija čak i depresivnim pacijentima koji ne uspijevaju da dobiju bilo kakvu korist od narkotika, ortodoksne psihoterapije ili elektrokonvulzivne terapije (terapija sa elektro šokovima). Jednu takvu pacijenticu uputio mi je njen psihijatar i psiholog nakon što sve zapadne liječničke tehnike nisu uspjele da postignu bilo kakvu promjenu kod nje. Zapravo, ona je, povrh svoje depresije, deteriorirala (njeno stanje je išlo na gore) ka anoreksiji i drugim bolestima vezanim za fobiju. Nakon nekoliko sesija, ona je bila u stanju da govori o svojoj dilemi – njenom škrtom suprugu, njenom šefu u kancelariji, koji ju je prisiljavao na seksualnu

vezu, njenom brutalnom ocu, koji staje na stranu njenog muža, njenoj samoći i osjećaju nesigurnosti i, najzad, ništa manje važnom strahu da ju je Bog već izdvojio iz Svoje milosti, o svojoj panici i zabrinutosti u iščekivanju Njegove božanske kazne bilo kojeg časa tokom dana ili noći. Nakon promjene njenog poimanja Boga i Njegove apsolutne ljubavi i opraštanja svih grijeha i nakon otkrivanja da su njene patnje zapravo bile jasan dokaz njenog čvrstog vjerovanja da je njen blud bio nešto na šta je ona bila prisiljena i zbog čega ona ne mora gajiti ovu ogromnu krivnju ona je prvo pala u dug, katarzičan, suzama popraćen duhovni susret sa svojim Stvoriteljem. Nakon toga bila je spremna upustiti se u program izričnog treniranja, baziran na islamskom poimanju da stvarni strah i poštovanje koje neko ima za Allaha, dž. š., treba biti zaštita od osjećanja straha od drugih ljudi, koji su potpuno podređeni Njegovoj moći. Ubrzo je bila u stanju odbiti nepravедne zahtjeve svoga supruga promijeniti posao i početi novi život osjećajući veću ljubav prema Bogu i očekujući Njegovu milost više nego sami strah od Njegove kazne. Izrično je treniranje moderna bihevioralna tehnika. Ja sam je koristio sa ovom pacijenticom na način preporučen od strane Wolpe-a i drugih terapeuta, npr.: traženjem od nje da prvo zamisli blago provocirajuće scene u stupnjevitoj hijerarhiji koja postepeno kulminira u visoko aneksiozne provocirajuće pojedinosti i da to onda ustvari primjenjuje na stvarne situacije u kojima se od nje očekuje da bude daleko odlučnija.

Međutim, ja sam istovremeno koristio islamsku kognitivnu terapiju da potpomognem njeno samopouzdanje apelujući na njen iman i religijske sentimente. Mješanje bihevioralne napredne vježbe sa spiritualnim i islamskim kognitivnim pristupom izum je ranih muslimanskih doktora i naučnika kao što su Gazali, Ibn Sina i Al-Khindi. Međutim, ovaj članak nije mjesto za tumačenje njihovih doprinosa.

Mogao bih dati mnogo drugih primjera, kojima bih pokazao važnost islamske intervencije u terapiji. Međutim, želio bih da zaključim ovaj dio riječima da, konačno, nakon mnogo godina

ponižavanja religije i duhovnog aspekta čovjeka, nekolicina mudrih zapadnih psihoterapeuta počinje shvatati ovu manjkavost. Naposljetku, oni tvrde da kod čovjeka religija oblikuje način na koji on gleda na svijet. S obzirom na to da svaka osoba ima jedinstven pogled na svijet, onda svako ima neki vid religije, a nikakva terapija, ustvari, ne može biti uspješna bez pogodne promjene pacijentovog pogleda na svijet. Ovo je Peck tako lijepo razjasnio: “Među pripadnicima ljudske rase postoji izvanredna raznolikost u (...) našem shvatanju o tome što je zapravo ovaj život. Ovo shvatanje je naša religija. S obzirom na to da svako ima neko shvatanje – neki pogled na svijet (...), svako ima i svoju religiju. Posmatranjem drugih psihoterapeuta ja rutinski otkrivam da oni slabo ili nikako obraćaju pažnju na to kako njihovi pacijenti gledaju na svijet.”⁷

Zapadno savjetovanje i psihoterapija ne donose sud prema tome, odbacuju “dobro” i “zlo” te religijski moralnu odgovornost.

Ako nestankom religije nestanu i fiksne moralne i religiozne vrijednosti, onda istina sa velikim *I* također ne postoji. Ako takva istina ne postoji, svaki čovjek ima pravo odlučiti o svojim, vlastitim vrijednostima sve dok to ne ugrožava vrijednost drugih ljudi. Iz ovog ekstremnog etičkog relativizma slijedi logičan zaključak da ni psihoterapeut ni savjetodavac ne smiju nikad pokušati indoktrinirati svoga klijenta ili pacijenta svojim uvjerenjima i vrijednostima. Kakav dokaz ima on za superiornost svog, vlastitog etičkog sistema? Zapravo, on bi trebao, koliko god je moguće, isključiti religiozni diskurs iz svoje psihoterapeutske sesije. On bi trebao biti znanstvenik koji koristi “vrednosno praznu” nauku promjene, kontrolisanja i, najzad, predviđanja neprilagođenog ljudskog ponašanja svoga klijenta. Poradi toga, mjesto za filozofske, duhovne ili religiozno metafizičke “nadzemaljske” teme ne postoji. Osim toga, kako koncept zla koji se suprotstavlja dobru nosi vrednosni sud koji je uveliko vezan za religiju,

⁷ Ibid, str. 199-200.

on nema mjesta u modernoj zapadnoj psihologiji i njenoj glavnoj grani psihološke terapije i upute. Ovaj sekularni koncept ljudske prirode postao je temelj na kojem je izgrađen psihološki teorijski okvir. Iako različiti pristupi u psihologiji mogu imati naizgled nespojivo poimanje ljudske prirode i iako ustrajavaju na oštrim argumentima i žustrim kritikama, svi se oni nesumnjivo slažu sa ovom materijalističkom, seksualno slobodnom čovjekovom prirodom i odbijaju donositi ikakav vrednosni sud ili staviti odgovornost na čovjeka za njegova zlodjela. Da citiram i parafraziram svoj članak o AIDS-u, čedu modernizma.⁸ Ukratko ću razmotriti ovo sekularno korijenje glavnih pristupa u modernoj psihologiji.

Sigmund Freud je bez sumnje bio najutjecajniji mislilac u ovom pogledu. On je javno izjavio da je njegova psihološka škola oslobodila čovjeka od iluzija, obmana i religijskih zabluda, koje je smatrao univerzalnom neurozom. Prema Freudu, pojmovi kao što su *dobro* i *zlo* sa etičko-religioznog stanovišta ne postoje zbog toga što je čovjek nužno sebičan i agresivan po prirodi. Ako je čovjek po prirodi zao i ako je vođen nesvjesnim nagonima, nagonima nad kojima nema svjesne kontrole, onda on ne treba biti osuđivan zbog nemoralnog ponašanja koje religija i društvo osuđuju.

Prema tome, šta god da čovjek uradi, ne može biti "dobro" ili "loše" jer su ove vrijednosti diktirane od strane društva i one nisu važne za njegovu pravu motivaciju. Tvrdeći da je čovjekova priroda zla i agresivna, Freud je potpuno obrnuo kršćansku dogmu zla i prvobitnog grijeha. U kršćanstvu, čovjek je naslijedio prvobitni grijeh od Adema, i on treba da se kaje i traži spas zbog svojih grijeha do kraja svoga života. On mora raditi dobro i izbjegavati zlo, u potpunosti je odgovoran za svoje izbore. Po Freudu, čovjek je instinktivno i prirodno sebičan

⁸ Malik Badri, "The Aids Dilemmas: A Progeny of modernity", in: *Islam and the Challenge of Modernity. Proceedings of the Challenge of Modernity: Historical and Contemporary Context*. Kuala Lumpur, August 1-5, 1994. (Kuala Lumpur: ISTAC, 1996.), str. 123-210.

i zao, i stoga neminovno motivisan svojim nesvjesnim seksualnim nagonima. Ne postoji način da se promijeni ovakva priroda. Ako se čovjek prepušta promiskuitetnim seksualnim običajima i drugim nemoralnim aktivnostima, on samo sluša svoju prirodu. Ako misli da radi dobra djela, on ustvari vara samoga sebe tako što izvrće i niječe svoje mehanizme za odbranu ega kao što su racionalizacija i sublimacija. Ovi odbrambeni mehanizmi, prema Freudu, zadovoljavaju seksualne i "id"-nagone iskrivljujući i niječući realnost (stvarnost) svojih pravih nesvjesnih impulsa. Prema tome, čovjek nije racionalno biće stvoreno da vjeruje. On nije odgovoran za svoju nagonsku seksualnost zato što je on u potpunosti kontrolisan nesvjesnim silama, barem na teoretskom nivou.

Biheorizam druga je glavna grana u psihologiji koja podržava uzrok sekularizacije idući jedan korak naprijed. Prema tvrdnjama biheorista, ljudska priroda, ukoliko čovjek nakon svega može posjedovati ikakvu prirodu, u potpunosti je determinisana (predodređena) njegovom okolinom kao da je on pero ili suhi list u danu punom vjetra. Stoga, ljudska je priroda neutralna: *tabula rasa* (potpuna praznina ili neispisani list). Njegove vrijednosti proizvod su njegove kulture, i kako svaki dio svijeta ima svoju jedinstvenu kulturu, vrijednost i moral moraju biti relativni, te biheoristička koncepcija nema mjesta ni za kakve određene moralne zapovijedi ili globalnu etičku svijest. Zato "dobro" i "zlo" i čovjekova odgovornost za činjenje dobrih i izbjegavanje loših djela postaju nemoguća fantazija. Ovdje je, još jednom, čovjek viđen kao bespomoćno biće koje ne bi trebalo biti odgovorno ni za kakva seksualna niti druga "neprihvatljiva" ponašanja na koje ga okolina, kojoj se ne može oduprijeti, prisiljava. Skinner, najpoznatiji biheorist, podržava ovaj tok razmišljanja u svojoj knjizi "Beyond Freedom and Dignity" (S one strane slobode i dostojanstva). On naročito ističe da su pojmovi kao što su "dobro" i "loše", "moralno" ili "nemoralno", "pobožan" ili "grešan" rezultat slučajnih okolnosti koje sadrže pozitivne i negativne poticaje. Drugim riječima, mi jednostavno

stječemo znanje živeći u određenom društvu ili prihvatajući određenu religiju da bi pripisali prihvatljive i neprihvatljive etikete određenim ponašanjima koja sama po sebi nisu ustvari ni dobra ni loša. Društvo i njegova religija koriste nagrade i kazne da “uljenjuju” svoje ljude.

Humanistička psihologija, treća glavna perspektiva u modernoj psihologiji, dovela je odbacivanje zla i ljudske odgovornosti do novih horizonata. Freud je propovijedao sebičnu, agresivnu i zlu čovjekovu prirodu e da bi opozvao zapadni religiozni utjecaj i pospješio seksualni liberalizam. Ovo je u njegovo vrijeme vjerovatno bilo nužno zato što je religiozni moral još uvijek bio vrlo dominantan. Humanistički psiholozi zapadna društva nalaze uveliko liberalizovana modernizmom i njegovim razvijenim društvenim naukama i tehnologijom. Stoga su odabrali da podrže istu stvar, ali zbunjujućim terminima. Humanistička psihologija tvrdi da čovjek ima dobru prirodu. Međutim, ova “dobrota” nema ništa sa bilo kakvom stvarnom dobrotom, koja je suprotna zlu u etičkom ili moralnom postupku. Pacijenta koji je potpomognut humanističkom savjetodavnom terapijom njegov savjetodavac može uvjeriti da on može aktualizirati samoga sebe kao “dobrog” ateistu i predodređenog homoseksualca, lezbijku ili biseksualca. S obzirom da je ovo način na koji on odabire da aktualizira samoga sebe, da je to zapravo njegova istinska priroda. Samoaktualiziranje ključni je koncept u humanističkoj psihologiji. To je proces neprekidnog rasta da bi se ostvarile nečije sposobnosti bez obzira na tradicionalne etičke standarde ili religiozna pravila. Npr. seks, koji je uveliko ograničen i sankcionisan propisima svih religija, liberalno je shvaćen kao jedan od glavnih načina da se postigne ova aktualizacija. Sastanci grupa neki su od konkretnih napredaka humanističke psihologije. Samoaktualizacija u takvim grupama promovisana je na taj način što se članovi tih grupa čine svjesnim svojih seksualnih osjećaja tako što se naglašavaju nagost (golotinja) i slobodni otvoreni seksualni odnosi. Seks i ljubav kao način samorazvoja i aktualizacije utjecali su na laike i profesionalce, tako da neki psihijatri i psihoterapeuti otvoreno govore o svojim

seksualnim odnosima sa svojim pacijentima jer to smatraju vidom njihovog izlječenja i načinom da ih duhovno unaprijede. Poslušajte jednog od najpoznatijih američkih psihijatara u jednom od njegovih bestselera.

“Pretpostavljam da neki od onih koji su u profesiji psihoterapije, a koji bacaju kamenje na terapeuta koji se seksualno vezao za svog pacijenta, nisu osjećajni terapeuti, te zato nisu u stanju shvatiti o kolikom obimu pritiska je riječ. Štoviše, ako bih ja ikad imao slučaj u kojem bih nakon pažljivog i razumnog razmatranja zaključio da bi duhovni napredak mog pacijenta bio bitno poboljšan našim seksualnim odnosima, ja bih im pristupio.”⁹

Popularizacija seksualne revolucije teorija humanističkih psihologa kao što su Maslow, Rogers i May gurnula je njihove ideje do logičnog ekstrema o “rekreacionom” seksu bez krivice. Humanistička psihologija imala je veoma jak utjecaj zbog toga što su, za razliku od psihoanalize i biheviorizma, koji su izabrali “bogove” apstraktnih nesvjesnih nagona ili poticaja iz okoline kao predodređivača ljudskog života, *self-teoretičari* stavili samoga pojedinca kao “boga” – predodređivača svoga načina života. To je, kao što to neki zovu, “kult samoobožavanja”.¹⁰

Biološka psihologija nastavlja igrati istu ulogu odbacivanja zla ili dobra sa moralne tačke gledišta. “Biološki” čovjek vođen je svojim urođenim instinktima i motivima, te ima slobodu težiti svome opstanku sa vrijednostima izvedenim iz ovog sekularnog stanovišta. Ako, međutim, on osjeća bilo kakvu krivnju zbog toga što je bio učen da određena ponašanja kao homoseksualnost, biseksualnost, promiskuitet, bestijalnost, zločinstvo ili šta god drugo zastranjuju, onda će “moderno istraživanje” izjaviti da su to naslijeđeni postupci u nečijim genima. Pa zašto se osjećati loše zbog nečega što se ne može promijeniti?!

⁹ Ibid.

¹⁰ Za više informacija pogledajte moj rad na temu AIDS, op. aut.

Homoseksualnost je veliki grijeh proklet u Bibliji. Grad Sodoma bio je porušen zbog razuzdane sodomije njegovih stanovnika. Normalno je za svakog religioznog zapadnjaka da misli o sodomiji kao “zlu” i da se osjeća veoma krivim ako je prakticira. Da se dokaže da je ovo ružno svojstvo homoseksualnosti mit i da je, na taj način, osjećaj krivice zbog njegovog prakticiranja obmana, biološka psihologija je učinila sve što je mogla da dokaže uzročno-posljedičnu vezu između homoseksualnosti i biološke sklonosti. Naučnici su manipulirali laboratorijskim životinjama tako što su im mijenjali razine (nivo) hormona nagomilavanjem, kastracijom i korištenjem neurohirurške tehnike. Poluhomoseksualni postupci posmatrani kod ovih jadnih životinja, koje žive u ovim jako teškim vještačkim laboratorijskim uvjetima, u kojima životinja može biti pod velikim stresom i biološkoj smetenosti tako da i nije u stanju da napravi razliku između mužjaka i ženki, uzeti su kao “dokaz” biološke etiologije o “sklonosti ka istom spolu”. Među ljudima često čujemo o “otkrićima” široko rasprostranjenim od strane popularnih medija modernizma koji tvrde da postoje biološke razlike između heteroseksualaca i homoseksualaca. Posljednje je bilo istraživanje Lea Vaya 1991. godine, u kojem je Vay objavio rezultate svoga posmrtnog istraživanja mozgovu homoseksualaca i heteroseksualaca, muškaraca i žena. On tvrdi da je pronašao razlike u hipotalamusima homoseksualaca u odnosu na hipotalamuse muškaraca heteroseksualaca.¹¹

Slična istraživanja koja tvrde da postoji genetska razlika između normalnih žena i žena lezbijki i između muškaraca homoseksualaca i heteroseksualaca također se redovno javljaju. Istina, sva ova i slična ispitivanja dolaze i odlaze kao moda, ali ipak imaju ogroman utjecaj na promjenu stavova javnosti i, prema tome, služe ideji odbacivanja religijski shvaćenog zla i krivnje koja se može pojaviti zbog takve prakse. Dakle, zapadna psihoterapija, da bi plovila naučnim vodama,

¹¹ John P. J. Pinel, *Biopsychology*, second edition (Boston: Allyn & Bacon, 1993.).

čvrsto je prihvatila sekularnu poziciju nepostojanja “zla” i “dobra” i tako došla do tri pozicije: nepostojanje religioznih pojmova u nauci, nepostojanje moralizacije ili prosuđivanja i nepostojanje ljudske odgovornosti. Prve dvije tvrdnje jasne su, ali odbacivanje prihvatanja čovjekove odgovornosti može zahtijevati malo razjašnjenje.

Ako se psihologija i psihoterapija posmatraju kao istinske nauke, onda ljudsko ponašanje kao varijabla mora biti u potpunosti kontrolisano i predviđeno. Zatim, ako ponašanje treba biti kontrolisano i predviđeno, ono mora biti određeno, i to u potpunosti određeno nesvjesnim nagonima, okolinom, biohemijom mozga i gena ili bilo kakvom drugom psihološkom ili fiziološkom građom koja prevazilazi i nadvladava ljudsko svjesno iskustvo. Dalje, ako je ponašanje određeno, onda ne postoji mjesto za etičke pojmove dobra i zla i ljudske slobode izbora da ga ne čini.

Ovo su, kratko i jednostavno, najvažnija filozofska i metodološka opravdanja savjetovanja i psihoterapije u usvajanju vrednosno slobodnog pristupa i odbacivanja zla i ljudske moralne odgovornosti. Ovi će filozofski pojmovi, kada se pretvore u praktične psihoterapeutske savjetodavne tehnike, biti prevedeni u pravila i principe kao što su: empatija i bezuvjetni te bezvredonosni stav o klijentu, prihvatanje pacijenta neosuđivački, necenzurisana seksualna interpretacija klijentovih nesvjesnih motiva, prihvatanje seksualnih devijacija kao što su lezbijstvo i homoseksualizam kao “normalne” alternative za heteroseksualnost, poticanje klijenta da voli sebe i osjeća važnost samoga sebe bez obzira na njegovo moralno ili nemoralno ponašanje, skidanje odjeće i slobodno ispoljavanje agresivnih nagona u grupama ili u nagoj terapiji, postepene intimne relacije koje završavaju seksualnim činom sa prostitutkama izabranim od strane psihologa koji to zovu “seksualnom terapijom” itd. Govoriti o “zlu” i religijskom moralnom “dobru” u takvoj grupi je kao govoriti latinski grupi nepismenih Arapa.

Islamska kritika neprosuđivanja i odbacivanja “dobra”, “zla” i ljudske moralne odgovornosti

Kao što smo već spomenuli, islam kao način života ima neizmjeran utjecaj na stvaranje pogleda na svijet kod svojih pripadnika. Vjerovao psihoterapeut ili ne, on mora uzeti u obzir ovaj ogromni utjecaj ako želi da njegova terapija bude uspješna kod klijenata muslimana. Od ranog djetinjstva muslimani gdje god da su primaju ogromnu moralnu sadržinu halala i harama. Mnogo djece, zapravo, dobija prekomjernu dozu straha od činjenja harama. Sva ljudska djela muslimana fakih su pažljivo kategorisali u *farz* (dobra djela i obavezne religiozne dužnosti), *mustehab* (dobra djela koja nisu obavezna), *halal* (djela koja nisu zabranjena niti su nužno nagrađivana), *mekruh* (djela koja su pokuđena) i *haram* (zabranjena i jasno zla djela). Zaista bi bilo jako žalosno ako mi terapeuti muslimani slijedimo zapadnu paradigmu “nema zla”, “nema dobra” i odbacimo našu bogatu psiho-spiritualnu moralno pročišćenu etiku, koja može biti jako korisna u procesu terapije. Zapravo, amoralna etička neutralnost zapadne paradigme ne može biti etički ili racionalno branjena. Savjetodavac može u potpunosti prihvatiti klijenta koji želi da se aktualizira da bi postao umjetnik koji proizvodi videokasete heteroseksualne pornografije za odrasle, ali šta sa sličnim klijentom zainteresovanim za snimanje pedofila koji imaju seks sa djecom? Takve odvratne i užasne videokasete sada postoje u zapadnoj seksualnoj industrijskoj revoluciji.

Slikanje je umjetnost koju mnogi nalaze kao metod samoaktualiziranja, ali šta sa umjetnikom koji se želi pokazati u nedopuštenoj umjetnosti krivotvorenja novca ili umjetnikom koji želi postići svoju aktualizaciju usavršavanjem umjetnosti zvane “džepna krađa”? Osim toga, kako psihoterapeut može uzeti neosuđivački stav prema ubicama? Šta ako bi se Hitler ili samoizabrani predsjednik bosanskih Srba trebao podvrći psihoterapiji; da li bi psihoterapeut uzeo u obzir njihova zlodjela u okviru konteksta psihološke predodređenosti koja im nije dala izbora pri istrebljivanju hiljada nevinih života? Zaista, zlo bi bilo

prihvatiti takve ljude neosuđivački. Stoga, u završnoj analizi, bezvrednosna psihoterapija ne predstavlja ništa drugo doli cijenu slobode nad svim nesekularnim i nezapadnim vrijednostima. Ovaj naivni moralni stav zapadne psihoterapije sami zapadni mislioci nedavno su ozbiljno napali. Poslušajte, naprimjer, slijedeće riječi psihijatra Scotta Pecka.

“Odvajanje nauke i religije (...) imalo je vrlo dubok utjecaj na psihoterapeutsku praksu. Bio sam učen, kao što su zapravo svi psihijatri učeni, da psihoterapija treba na neki način biti forma naučne težnje i nastojanja. Ideal ‘čiste nauke’ bio je ispred nas, i mi smo bili upozoreni da bi nauka trebala biti ‘vredonosna sloboda’. To je, naravno, bila besmislica. Nemoguće je da se bilo šta uradi, a naročito da se praktikuje psihoterapija, bez vrijednosti. Mi psihoterapeuti od samog smo početka djelovali u krugu vrednosnog sistema koji je bio tako blizu nama tako da ga nismo bili nešto naročito ni svjesni.”¹²

Već sam dao primjer uspješne islamski orijentisane terapije depresivnog pacijenta koji je imao pretjeranu krivnju zbog činjenja harama. Međutim, neki pacijenti koji čine zla djela mogu biti skloni ka karakteriziranju samih sebe kao slabih, zloslutnih i nepopravljivih. Oni, čak, postaju ravnodušni prema blagim savjetima ili čak moralno orijentisanoj terapiji i postepeno gube svoje islamske osjećaje krivice i samooptuživanja i postaju tvrde sociopate ili kriminalci. Na osnovu svoga iskustva nalazim da takvi pacijenti trebaju neočekivano izlaganje emocionalno nabijenim poticajima koji im daju dublji uvid u ozbiljnost njihove zle prirode ali im daju i novu nadu u samonapredak ili novu koncepciju o Božijoj milosti i oprost. To je zbog toga što je krivnja varljiva “rabota”. Posjedovanje ogromne krivnje čini osobu neurotičnom; posjedovanje male krivnje učinit će nekoga poremećenim sociopatom. Balans između nečijih osjećaja krivice i nečijeg optimizma i nade u Božiju milost, ljubav i oprost mora uvijek postojati. Kao što je to jedan

¹² M. S. Peck, *Further Along the Road Less Travelled*, (New York: Simon & Schuster, 1993.), str. 236-237.

od ranih muslimanskih naučnika izrekao, krivnja i samooptuživanje kao suprotnost nadi u Božiji oprost su kao krila ptice koja leti. Krila moraju biti dobro balansirana ako ptica želi letjeti nebom mirno. Ako je jedno krilo vrlo jako ili vrlo slabo u odnosu na drugo, ptica će se sručiti kao kamen s neba. Kod ovakvih pacijenata njihovo krilo krivnje vrlo je nemoćno zbog njihovog samooptuživanja ili njihove *al-nafs al-lavvamah* (duše koja sama sebe kori), kao što je Časni Kur'an zove: niti ih kori niti ih bičuje bičem stida i grižnjom savjesti. U takvim slučajevima terapeut može uz pomoć pacijentovih prijatelja ili rodbine pripremiti predloženu emocionalnu konfrontaciju za pacijenta ili bi trebao uzeti prednost nad neplaniranim incidentima koji se mogu desiti tokom terapije tako da izazove krivnju i etičku odgovornost kod pacijenta. Jedan takav "zao" saudijski pacijent konzument alkohola, koji nije uspio da reaguje na tradicionalnu blagu islamsku terapiju, bio je uspješno tretiran od strane dr. Fadla Al-Khamija iz Rijada (Saudijske Arabije), na način ove emocionalne poplave. Sačuvao sam ovaj slučaj u jednom od svojih ranijih izdanja:

On je privatno informisao pacijenta da njegova majka, koj je imala histeričko gubljenje svijesti, treba da umre. Majka je izgubila svijest nakon što je imala dugu raspravu sa svojim sinom alkoholičarom, koji je uzeo posljednji novac koji je ona imala. Dr. Khani ponosnom je sinu rekao da se smrt njegove majke treba dogoditi za nekoliko sati i da će sigurno biti prouzrokovana agonijom njegovih pijanih epizoda i novcem koji je on silom uzimao. Žena, koja ništa nije znala o ovom razgovoru, bila je čuvana na klinici. Dr. Khani glumio je ozbiljnog doktora koji je činio sve što je bilo u njegovoj moći da spasi život pacijenta koji mu umire. Histerična majka je, svakako, morala smatrati ove pokušaje razveseljavajućim. Međutim, njen sin bio je stavljen u jako dramatičnu situaciju. Dr. Khani ga je podsjetio da je biti nezahvalan roditeljima, a posebno majci, jedan od najvećih grijeha koje musliman može počinuti. Pacijent je na kraju pao u melodramu punu suza. Čvrsto se zavjetovao Dr. Khaniju i svojoj umirućoj majci,

kunući se Allahom i Časnim Kur'anom da neće, ako Bog poštedi njegovu majku, nikad više u svome životu dodirnuti grešnu tečnost. Više od dvije godine nakon toga događaja, potvrđuju ozbiljnost njegove zakletve.¹³ Odbijajući prihvatiti zlo, zapadna psihologija popločala je put suvremenoj moralnoj dekadenciji modernog zapadnog svijeta. Zapadna psihoterapija, koja bi trebala da tretira “zlo” ili potiče “dobro”, napustila je svoju najvažniju moralnu odgovornost u ime oponašanja naučne neosuđivačke paradigme koju egzaktne nauke kao što je fizika sada počinju da prevazilaze. Očiti neuspjeh moderne psihoterapije u liječenju, savladavanju ili bar zaustavljanju nadolazeće bujice psihopata, sociopatskih delinkvenata, zloupotreblijivača alkohola i droge, pedofila, egzibicionista, sadista, antisocijalista i svih pseudonaučnih naziva koje psihologija daje onome što je svijet oduvijek znao kao grešno, kriminalno ili loše ponašanje uglavnom se dešava zbog ovog dogmatičnog sekularnog stava. Umjesto da prizna svoju terapeutsku propast, psihologija to niječe apelujući na biologiju da ona objasni poremećaje kao što su kriminal i seksualne nastranosti kao nasljedno neizlječive ili konstitucionalno patološke bolesti. Ovaj način objašnjavanja lošeg ponašanja kao posjedovanja predodređenih psiholoških ili bioloških uzroka kao što je nesvjesna motivacija, okolina ili geni može spasiti obraz neuspješne psihoterapije; međutim, to samo može dati zlim ljudima “naučno” opravdanje za nastavak njihove nastranosti bez kajanja. Zla djela uvijek su korisna i slasna osobi koja ih čini. Religija je od samih početaka historije, dva općenita načina za suzbijanje zla i kriminalnih radnji koji su bili mnogo uspješniji od modernog savjetovanja i terapije. To je ili primjena oštrih kazni, često fizički bolnih, koje pretežu užitak koji grešnik može osjetiti čineći zlo, ili kognitivno, bihevioralno, emocionalno i duhovno pobuđivanje gađenja i osjećaja stida zbog činjenja zla.

¹³ Malik Badri, *Islam and Alcoholism* (Washington, D. C.: American Trust Publications, 1976.), str. 59.

Korisno je napomenuti da su svi psihoterapeutski pristupi koji “maze” pacijenta apelujući na njegove nesvjesne nagone, pripisujući njegovo loše ponašanje lošem društvenom utjecaju ili primjenjujući čistu klijent-orijentisanu terapiju potpuno neuspješni u mijenjanju kriminalne sociopatske ličnosti, alkoholičara ili seksualnih devijanata.

S druge strane, osobe koje pokazuju ove loše karakteristike reaguju jako dobro na bihevioralno-averzijsku terapiju sa bolnim električnim šokovima ili hemijskim intervencijama koje im prouzrokuju nastanak glavobolje i mučnine do te mjere da povraćaju. Bihevioralni terapeuti jedno su vrijeme koristili droge koje užasavaju pacijente, izazivajući u njima trenutačnu paralizu asociranu sa strašnim osjećajima da će umrijeti. Kako su zapadno savjetovanje i psihoterapija izbrisale “zlo” iz svoje radne terminologije, ne mogu priznati da koriste kaznu za takva ponašanja koja su zadovoljavajuća za pacijenta, ali i štetna za njih i njihova društva. Umjesto toga, oni zavaravaju sami sebe i svoje pacijente i navode ih da vjeruju da su bolni “poticaji” kojima ih oni podvrgavaju korištenja “naučnog” Pavlovljevog i Skinnerovog negativnog reinformenta ili kondicionalne terapije. Ono što je činjenica u vezi sa ovim jeste da su ovakve terapije uspješne tamo gdje su druge, blage terapije neuspješne, i to stoga što se koristi dobra stara religijska opomena o kažnjavanju zlodjela. Oni su samo učinili da kazna uslijedi brzo nakon lošeg djela i sa jasnom asocijacijom na nj.

Zapadno savjetovanje i psihoterapija ne pružaju klijentu idealnu ulogu modela

Moderna psihologija eksperimentalno je dokazala staro vjerovanje o ogromnoj ulozi ljudskog modela u oblikovanju i, ponekad, dramatičnoj promjeni ljudskog ponašanja. Bandura i drugi bihevioristi uvjerljivo su demonstrirali da je kratko gledanje filmova sa ljudskim modelima koji hrabro drže zmije ogromno smanjilo strah kod paci-

jenata koji imaju fobiju od zmija, na taj način štedeći vrijeme i trud u dugim sesijama sistematične desenzibilizacije.

Značajan terapijski ili štetni utjecaj ljudskog primjera u modeliranju etičkog i drugih ponašanja neosporna je činjenica čovjeku poznata od samog početka historije. Ne treba moderni eksperiment sa fobijom od zmija da se potvrdi takvu čvrsto stojeću koncepciju. Moderni terapeuti i savjetodavci ponovo govore o samom terapeutu kao takvom uzoru. Ovo je, katkad, indirektno spomenuto u vezi sa psihoanalitičkim konceptom prenošenja, gdje terapeut uzima ulogu pacijentovog roditelja i zadobija njegovu ljubav ili mržnju, te u drugim prilikama više uzetim u obzir u kognitivnoj i bihevioralno modifikacijskoj terapiji, gdje se koristi psihološki zdrav model s namjerom da pozitivno utječe na patološki ponašanje pacijenta.

Imajući ovo u vidu, koja je vrsta uzora (modela) predstavljena suvremenim zapadnim pacijentima? Naprimjer, kakvu vrstu primjera može terapeut Evropljanin predstaviti jednom pacijentu alkoholičaru kojeg teži dovesti do trezvenosti i potpune apstinencije? U više od 90% slučajeva sam će terapeut biti pohlepni konzument alkohola i u mnogo slučajeva sam će zloupotrebljavati alkohol, tako da u stvarnosti pacijent i terapeut mogu zamijeniti strane za stolom.

Čak i u muslimanskim društvima, psihoterapeuti se mogu predstaviti kao negativni primjeri svojim pacijentima. U jednom istraživanju koje sam obavio 1970. godine sa sudanskim alkoholičarima koji su postigli trezvenost podijelio sam im upitnike pitajući ih da li su se ponovo vratili alkoholu prije posljednje odluke da se suzdrže i šta ih je navelo na povratak. Jedan pacijent izjavio je da je jednu godinu apstinirao, ali je njegov psihijatar, koji je i sam bio usamljen, došao u njegovu kuću sa bocom jakog pića i naveo ga da je podijeli s njim. On se vratio pijančenju tokom naredne dvije godine, a tek potom je konačno stavio završnu tačku uzimanju alkohola.

Većina savjetodavaca i terapeuta neće uzeti tako aktivnu negativnu ulogu modela. Međutim, dosta utjecaja može se ostvariti posrednim

i slučajnim putem kojeg terapeut može čak biti i nesvjestan. Ovo je potvrđeno kao istina čak i u tzv. klijent-orijentisanom savjetovanju, u kojem savjetodavac namjerno izbjegava da utječe na vrijednosti i donošenje odluka kod svoga pacijenta. Nedavno istraživanje o ponašanju zapadnih savjetodavaca i psihoterapeuta u klinikama i prostorijama za savjetovanje pokazalo je začuđujuće prisustvo manipulisanja pacijentima, seksualnog zlostavljanja i zavodačenja te etički loših primjera različitih vidova. Ja sam već citirao izjavu poznatog psihijatra koji je napisao da je bio prilično spreman na seksualni odnos sa svojim pacijentom ako bi to učinilo nju ili njega duhovno naprednijim. Većina zapadnih mislilaca i pedagoga sada shvataju ozbiljnost ovog problema, te sada žale zbog nedostatka konsenzusa o idealnoj zapadnoj ulozi modela za djecu i odrasle.

Uloga modela u islamskom savjetodavanju i psihoterapiji

Islamsko savjetovanje i psihoterapija imaju drevnu tradiciju promjene ponašanja i djelovanja klijenata, grešnika, zločinaca i pacijenata pomoću kognitivnih i bihevioralnih psiho-duhovnih metoda koje uveliko ovise o čestitoj i plemenitoj ličnosti učitelja, šejha ili duhovnog vođe. Savjetovanje kao islamsko pregnuće nije aktivnost koja je ostavljena nekolicini specijalizovanih osoba. To je zapravo stalna odgovornost svakog muslimana i jedna od glavnih dužnosti islamske države. Mnogi aspekti o kojima govorimo zapravo su dio kur'anske Objave koja se odnosi na *al-amr bi 'l-ma'ruf wa 'l-nahy'an al-munkar*, a to je stalna dužnost upućivanja ljudi da čine dobro i da odbacuju zlo.

Životopis Poslanika, s. a. v. s., njegove predaje i hadisi daju modernim muslimanskim psihoterapeutima detaljne principe i instrukcije o najboljem načinu za uspješnu psihoterapiju. Biografija Poslanikovih ashaba također je puna savjetodavnih principa koji terapeuta duhovno inspirišu da bude pažljiv, milostiv, razumljiv i pun ljubavi prema osobama koje želi promijeniti.

Rani muslimanski učenjaci kao što su Al-Ghazali, Al-Muhasibi, Ibn Tejmija, Ibn al-Qajim i mnogi drugi zabilježili su ove savjetodavne i psiho-duhovne tehnike. Ove tehnike podučavaju, uglavnom, pažnji i postepenosti u mijenjanju negativnih aspekata u ponašanju onoga koji biva savjetovan, na način koji moderne terapeute podsjeća na savremenu sistematsku desenzibilizaciju i kognitivnu terapiju, koja uključuje razmišljanje i duhovna vjerovanja. Sva ova islamska literatura naglašava činjenicu da onaj koji liječi, ili učitelj, treba sam po sebi da bude svijetli primjer u odnosu na okarakterisani poremećaj koji želi promijeniti kod svoga brata ili sestre.

Čak i ako moderni savjetodavac ne može biti živi primjer koji bi želio biti, dosta toga se može postići podsjećanjem pacijenta muslimana na idealno Poslanikovo vladanje u onim situacijama u vezi s kojim se predlaže promjena ponašanja kod pacijenta. Muslimani svugdje u svijetu imaju nepokolebljiv islamski model ugrađen u njihov psihološki sistem od ranog djetinjstva. Idealna ličnost Poslanika, s. a. v. s., i njegov duhovno bogat život kao Božijeg poslanika, kao roditelja, kao vojskovođe, kao političara, kao učitelja i savjetodavca te kao supruga živi je primjer za Časnu objavu koju je on primio. To konkretizira sve aspekte njegovog blagoslovljenog života u bolesti i zdravlju, u patnji i uživanju, u božanstvenoj kontemplaciji i u šali. Sve ovo je osjećajno i spoznajno ugravirano u srca i duše muslimana, tako da im i kao pacijentima ili onima koji se savjetuju ovaj psihički i duhovni rezervoar može lahko biti priključen da liječi, motiviše i popravi ili izmijeni negativne običaje.

Časni Kur'an u potpunosti je jasan kada govori o prirodi Poslanika, s. a. v. s. On nije ni Bog ni Božiji sin, jer je sinovstvo samo, kao ljudski fenomen vezano za trudnoću i porođaj, koji ne pristaju Stvoritelju ljudi i njihovih zemaljskih oblika u Njegovom beskrajnom svemiru. Život Poslanika, s. a. v. s., kao ideala ljudskog postojanja vjerodostojno je zabilježen na naročito detaljan način, što nije bilo urađeno za bilo koju drugu osobu prije ili poslije njega. Stoga, svako može u Poslanikovo

blagoslovljenoj biografiji pronaći šta mu odgovara s obzirom na njegov specifičan životni problem. Ovaj blagoslovljeni poklon modernim muslimanskim savjetodavcima nedostaje u zapadnoj psihoterapiji, gdje pacijent ili savjetovani nalazi samoga sebe rastrzanim između visoko nadljudskih, apstraktnih i ograničavajućih kršćanskih vrijednosti koje ne mogu biti prevedene u svakodnevne realistične probleme niti, pak, može pronaći odgovarajuću uputu kod svoga liječnika. On je sklon moralnom haosu biranja bilo koje vrijednosti ili modela koji mu potpomaže pri samoaktualizaciji.

Prije nego što završim, želio bih ponuditi dva primjera iz svog iskustva, a tiču se okorištavanja blagoslovljenim Poslanikovim, s. a. v. s., životopisom u liječenju pacijenata. Prvi je bio službenik sudanske vlade koji je imao ogromnu fobiju od smrti koja ga je činila nesposobnim da valjano obavlja svoje dužnosti. Stanje mu se pogoršavalo u, kako to psihijatri danas dijagnosticiraju, endogenu (unutrašnju) depresiju. Primao je lijekove i elektrokonvulzivnu terapiju bez mnogo uspjeha. Fobiju je dobio nakon iznenadne smrti svoje majke, koja ga je smatrala svojim najvoljenijim djetetom. Bio je predani musliman koji je jako volio Poslanika, s. a. v. s. Nagli uzrok fobije bio je san nakon smrti njegove majke u kojem mu je ona rekla da će joj se njihov mladi rođak uskoro pridružiti, a nakon toga će biti njegov red. Bio je uznemiren tim snom, ali nije razvio fobiju dok nije nakon nekoliko mjeseci dobio vijesti, o tragičnoj smrti tog mladog rođaka.

Psihijatrijska intervencija nije bila od pomoći zato što njegov terapeut nije išao na duhovnu etiologiju njegove agonije (straha). Ja sam koristio islamski orijentisani vid biheviornalne terapije u kojoj sam činio da on, dok je bio u duhovno jakom krugu Božije milosti i ljubavi Njegovog blagoslovljenog Poslanika, s. a. v. s., u duhovno toplom propovijedanju, mogao sam vidjeti suze kako teku iz njegovih zatvorenih očiju dok je bio u dubokom, ljubavlju ispunjenom, opuštenom razmišljanju.

Kognitivno, on je bio uvjeren da ga san, čak i literarno posmatran, ne bi trebao toliko prestrašiti jer njegova majka nije imenovala kad će joj se on pridružiti. Ona je samo rekla da će njegova smrt doći nakon smrti tog rođaka. Emocionalno, on je počeo manje se bojati smrti i mogao je Poslanika, s. a. v. s., vidjeti kao stvaran uzor te je volio način na koji je on živio i suočavao se sa smrću. Nakon nekoliko sesija bio je u stanju da me prati posjećivanju pacijenata u bolnici koji su pri kraju svojih života. Nekoliko sedmica nakon toga došao je na kliniku ozaren i u naročito sretnom raspoloženju. Rekao mi je da je bio u stanju pridružiti se ožalošćenima pokopu umrlih na mezarlucima, u nečemu što je prije terapije smatrao nezamislivim. Postali smo dobri poznanici nakon ove vrlo uspješne terapije, i kad god se vratim u Sudan, kad god se sretnemo, čestitam mu na tome što je još uvijek živ, mnogo godina nakon terapije! On se tada od srca nasmije, a ja se sjetim njegovih suznih epizoda i zadivljeno zažalim što nemam takvu istinsku ljubav za našeg blagoslovljenog Poslanika, s. a. v. s., koju on ima.

Drugi slučaj bio je sa jednom mladom pacijenticom iz Saudijske Arabije. Bila je dobrostojeća žena sa prefinjenim manirima. Nekako je stekla neislamski, katolički stav prema seksu. Udala se za mladog bogatog čovjeka koji ju je vrlo nježno volio. Iako je uzvraćala na njegova osjećanja prema njoj, željela je da njihov "čist" odnos ne bude pokvaren seksom. Ona bi ustuknula i pružala otpor kad god bi joj on seksualno prilazio. Rekao mi je da su svi njegovi seksualni susreti s njom bili ustvari vrsta silovanja. Ona bi bila očajna i gorko bi plakala nakon svake seksualne prinude i osjećala bi ogromnu krivicu ako bi otkrila kako sa zadovoljstvom odgovara na suprugove seksualne prisile.

Želio bih da detaljno razmotrim ovaj slučaj i da citiram komentare kur'anskih ajeta i Poslanikovih hadisa koje sam već spomenuo u svojoj knjizi o AIDS-u zato što znam da se mnogo takvih žena obraćalo mnogim terapeutima muslimanima. Nadam se da će im ovo izlaganje biti korisno.

Tretman je počeo sa otvorenom diskusijom o seksu i islamu. U ovim prvim sesijama pacijentica je počela, barem teoretski, cijeniti to da islam smatra seks jednom od velikih Božijih darova datim ljudima. Ona se iznenadila kad je saznala da Časni Kur'an govori o seksualnom odnosu između supružnika. Kao što je učenjacima muslimanima dobro poznato, ajeti u suri Al-Bekare koji su vezani za ovaj problem bili su objavljeni Poslaniku, s. a. v. s., kad je čovjek iz Mekke oženio ženu iz Medine. Muhadžiri iz Mekke uživali su u seksualnim odnosima sa svojim ženama u različitim pozama, dok su Ensarije iz Medine, koji su bili pod utjecajem židovskih plemena iz istog grada, upražnjavali seks samo u pozi licem u lice. Oni su u potpunosti prihvatili židovsko vjerovanje da će, ako muž priđe ženi sa stražnje strane, beba rođena nakon tog odnosa biti razroka.

Kad je Mekkelija želio da ima odnos sa svojom ženom sa stražnje strane, njegova je žena odbila i pitala Poslanika, s. a. v. s., da li je ova praksa dozvoljena. Odgovor joj je došao ne od Poslanika, a. s., nego iz božanske Objave koja je sačuvana u Časnom Kur'anu da se čita i uči iz generacije u generaciju muslimana do kraja ovoga svijeta.

“Žene vaše su njihove vaše, i vi njivama svojim prilazite kako hoćete, a pripremite što i za duše svoje. I bojte se Allaha i znajte da ćete pred Njega stati. A ti obraduj pravedne vjernike!” (Al Bekare, 223)

Na taj je način Časni Kur'an pobio židovski mit i obznanio da, jednom kad je sjeme izbačeno i kad začće nastane, poza bračnog para nema ništa s razvojem buduće bebe. Štaviše, Kur'an supruge savjetuje da budu nježni i da čine potrebnu uvodnu predigru prije stvarnog odnosa. Poslanik, a. s., ovo je dalje objasnio kazujući da suprug ne bi trebao “da prilazi svojoj ženi kao što mula prilazi svojoj ženki”. “Prilazi svojoj ženi” pristojan je način govora o prakticiranju seksualnog odnosa sa suprugom. Mula ili magarac žurno se kreće da dobiju svoje zadovoljstvo i povlači se dok ejakulira: otmjen bi suprug musliman, slijedeći ovu Poslanikovu, a. s., napomenu, trebao misliti o zadovoljstvu svoje supruge. Dakle, islam je tako rano, još u 7. stoljeću

ne samo prihvatio seksualno zadovoljstvo žena, nego je to, također, učinio objavljenim Nalogom.

Nakon što je žena koja je pitala čula ovu objavu, Poslanik, a. s., rekao joj je da može imati bilo kakav vid odnosa sa svojim mužem pod uvjetom da sve vrijeme izbjegavaju analni odnos i vaginalni odnos tokom njenog mjesečnog pranja. I ne samo to, Poslanik, a. s., izjavio je da je pružanje seksualnog zadovoljstva supruzi vjerska obaveza supruge (Buharija). Seksualni odnosi između supružnika smatraju se dobrim djelom zbog kojeg će supružnici sebi osigurati Božije zadovoljstvo. Poslanik, a. s., to je kazao velikoj grupi muslimana koji su došli da ga pitaju o načinima na koje mogu dobiti Božije nagrade. Prema tome, seks prakticiran sa supružnikom na islamski dozvoljen način može biti vid bogoslužja.

Nakon svih sesija kognitivne terapije pacijentica je bila poučavana kako da se odmori i uključi u živahno razmišljanje o stvarima o kojima bi je terapeut pitao da razmišlja. Ovdje sam ponovo spojio bihevioralnu modifikaciju sa islamskom kognitivnom terapijom. Pacijentica je bila pitana da zamisli njenog muža kako joj postepeno seksualno prilazi, prvo potpuno odjeven, pa onda postepeno skidajući svoju odjeću u daleko intimnijim scenama. Popraćene ovim zamišljanjem išle su ponavljajuće izjave scene o njenim novostečenim islamskim uputama vezanim za seks i činjenicu da će joj zadovoljavanje njenog muža u krevetu, ustvari, donijeti Božije zadovoljstvo. Ove izjave bile su posebno jako izražene kad god bi njeno zamišljanje seksualnih scena privremeno prestalo zato što bi joj to prouzrokovalo zabrinutost. Suprug je također bio upućen u ovu postepenu seksualnu desenzibilizaciju koju bi on trebao sprovoditi na nježan način.

Ovo je donijelo nešto napretka. Ali, kad je drugi stepen hijerarhije zamišljajućih scena spomenutog čovjeka i žene u njenoj sredini nastavljen seksom u praksi, njen napredak bio je pojačan. Kad sam osjetio da je spremna, poveo sam je do najviše tačke hijerarhije, do životopisa blagoslovljenog Poslanika, a. s., odnosno onih dijelova životopisa

koji se tiču njegovih seksualnih odnosa sa njegovim blagoslovljenim ženama. Kao u katarznom preživljavanju, moja pacijentica pala je u emocionalnu epizodu koja je izgledala kao da će kompletno neutralizovati sve što je ostalo od njenog patološkog otpora. Kad je došla na sljedeću sesiju, rekla mi je da joj terapija više ne treba i da sad može uživati u svojim odnosima sa svojim mužem bez napetosti i krivnje, došlo je, očito, sa rezultatom koji sam govori sve. Kad sam je sreo šest mjeseci nakon terapije, otkrio sam da je u stanju radosnog iščekivanja svog prvog djeteta.

S engleskog prevela: Selvira Draganović